
Úvod do studia environmentální historie

Mgr. Lukáš Dolák, Ph.D.

Podzim 2021

Co to environmentální historie je

- Komplexní transdisciplinární obor vysvětlující vztah mezi lidskou společností a životním prostředím
- Samostatný obor vzniklý zpočátku jako reakce na environmentální problémy postindustriální společnosti USA
- Obor vyplňující prostor mezi přírodními a humánními vědami

Předmět studia

1. Vývoj přírody v historickém období/„dějiny přírody“
 - historická ekologie, krajinná ekologie, geobiologie
2. Vztah mezi lidskou společností a životním prostředím/*vliv výrobních technologií na měnící se vztah mezi člověkem a přírodou*
 - hospodářské a sociální dějiny, dějiny věd a techniky, historická geografie
3. Průběh setkávání člověka s přírodou
 - kulturní a politické dějiny

Rozdíly v chápání základních pojmů

- Životní prostředí:
 - Environmentální historie (EH): aktivní činitel ovlivňující lidské dějiny
 - klasická historiografie: statický rámeček, kde se dějiny odehrávají
- Vztah člověk-příroda:
 - EH: popis dějin tohoto vztahu od lepšího k horšímu
 - klasická historiografie: popis dějin tohoto vztahu od horšího k lepšímu

Rozdíly v chápání základních pojmů

- EH při výkladu lidských dějin odmítá, že:
 - lidské aktivity jsou nezávislé na životním prostředí
 - člověk je zvláštní a nadřazený živočišný druh, jenž stojí mimo zbytek přírody
 - environmentální konsekvence předchozího vývoje nejsou pro současnost důležité
- EH není dějinami životního prostředí a jejich poškozování člověkem (dřívější pojetí historické ekologie)

Počátky environmentální historie

- Epos o Gilgamešovi (2. tis. př. n. l.)
 - první literární dílo pojednávající o člověkem pozmeněném prostředí
- Hippokrates (460–377 př. n. l.)
 - lidská povaha ovlivněna okolním prostředím
- Charles Louis Montesquieu (1689–1755)
 - souvislost přírodního prostředí a lidských kultur
 - environmentální determinismus

USA jako kolébka environmentální historie

- Příčiny vzniku EH v USA:
 1. „*frontier history*“ (teorie hranic) a živá historická paměť „divokého“ Západu
 2. vliv preservationismu, konservatismu a environmentalismu na dějinný vývoj USA
 3. místo zrodu a působení ekologie a moderního environmentalismu
 4. mohutná vědecká základna a široké spektrum možností ve výzkumu

USA jako kolébka environmentální historie

- Preservationismus (John Muir):
 - snaha o ochranu přírody a krajiny spojená s růstem kvality života
 - estetická hodnota přírody
 - zakládání NP (Yellowstone 1872; Yosemite a Sequoia 1890)
 - Sierra Club (1892), Liga za záchranu sekvojí (1918) – lobbying v Kongresu
- Konservatismus (Gifford Pinchot):
 - zachování přírody jako zdroje pro budoucí těžbu nerostných surovin
 - založení Forest Service
 - prosazení zákonů na ochranu ŽP (čistota vody, ovzduší, zachování divočiny aj.)

USA jako kolébka environmentální historie

- Antropocentrismus:
 - člověk jako pán přírody, pro kterého byla příroda stvořena
 - příroda má hodnotu pouze jako zdroj surovin
 - vznik v době renesance (vliv křesťanství)
 - převládající směr?

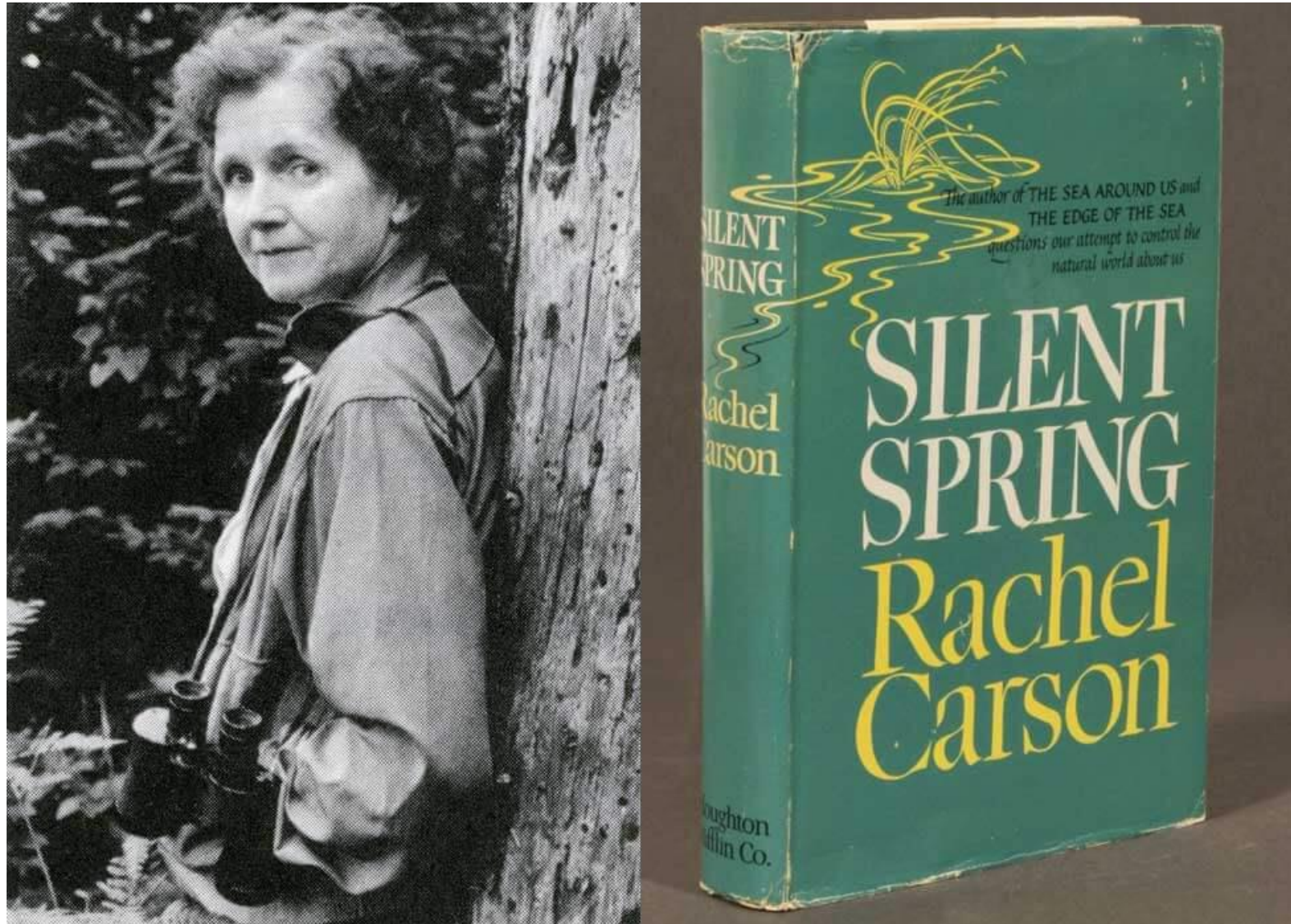
USA jako kolébka environmentální historie

- Kořeny sahající do 2. pol. 19. stol.:
 - preservationismus, konservatismus (antropocentrické směry)
- 19./20. stol:
 - geografický a environmentální determinismus
- Po 2. SV (1945) rozmach environmentalismu:
 - růst znečištění životního prostředí, nadměrná těžba nerostných surovin (USA), vliv globalizace
- 50. léta:
 - snaha geografů o zapojení do environmentálního hnutí

USA jako kolébka environmentální historie

- 60. léta 20. stol.:
 - růst lokálních až regionálních environmentálních problémů na úroveň globální environmentální krize
 - ničení životního prostředí moderním kapitalismem
 - lidový environmentalismus a růst environmentálních hnutí
 - environmentalizace vědy, myšlení lidí, politiků a ekonomiky
 - snaha o záchranu zbytků přírody a přijatelnější soužití s přírodou
 - 1962: Silent spring (Rachel Carson)

USA jako kolébka environmentální historie

USA jako kolébka environmentální historie

- 70. léta 20. stol.:
 - 1. Den Země (22.4.1970)
 - Roderick Nash užívá pojem „*environmental history*“ (1970)
 - environmentalismus součástí politiky (zákon o ekologické politice)
 - vznik Úřadu pro ochranu ŽP (EPA, 1970)
 - nadministerská působnost, silně restriktivní politika – úspěch
 - konference OSN o životním prostředí ve Stockholmu (1971)
 - „*Jestliže každý z nás má nyní dvě vlasti, aby o ně pečoval, tak také musíme psát dvoje dějiny, své vlasti a planety Země.*“ Donald Worster

USA jako kolébka environmentální historie

- 70. léta 20. stol.:
 - EH jako nový směr „rebelujících“ amerických historiků
 - „*frontier history*“ (teorie hranic) jako paradigma EH (F. J. Turner, 1894)
 - výzkum: osidlování Západu, zemědělství, půda, voda, ekologické a geologické dopady výstavby přehrad, dějiny odlesňování
 - nespokojenost s dosavadní politikou USA: vznik environmentálního radikalismu (politika přímé akce, Greenpeace - 1971)
 - konec 70. let: požadavek na neřešení ekologických problémů - příroda si poradí sama

USA jako kolébka environmentální historie

- 80. léta 20. stol.
 - změna ve výzkumu:
 - ústup od „dějin přírody“ a počátek výzkumu vztahu člověk-příroda
 - „*frontier history*“ nahrazena koncepcí vody jako limitujícího prvku
 - větší spolupráce s dalšími obory (geologie, společenské vědy, filosofie, sociologie, politologie ...)
 - pokračující radikalizace environmentalismu: Earth First! (1980)

USA jako kolébka environmentální historie

- 90. léta 20. stol.
 - návrat geografů k otázce environmentalismu
 - výzkum: otázka udržitelného zemědělství a ekologie
 - restriktivní politika EPA ohrožuje hospodářství USA
 - odebrání nadministrského statutu EPA
 - přechod od restrikcí k dohodám

Současný výzkum v USA

- Úloha žen v environmentálních dějinách
- Dějiny environmentálního práva
- Dějiny ekologických a environmentalistických hnutí a jejich vlivu na politiku

Environmentální historie v Evropě

- Popis dějin v postkomunistické historiografii od horšího k lepšímu - možná příčina pomalého rozvoje EH ve Východním bloku
- Na Západě rozmach v 80. letech 20. stol.
- Velmi rychlý rozvoj
 - škola Annales (sociální a hospodářské dějiny - zemědělství, osídlení a geografická témata, historická klimatologie – E. Le Roy Ladurie)
 - holistický přístup k dějinám
- Aktuální výzkum:
 - EH kulturní krajiny, urbánní, lesní, zemědělská EH
- Rachel Carson Center for Environment and Society

Environmentální historie v ČR

- Rozvoj v 90. letech 20. stol.
- Stěžejní disciplíny: historická geografie, historická klimatologie, historický land use, ekonomické a sociální dějiny, dějiny věd
- V ČR velmi pomalý rozvoj a z počátku nízký zájem
 - specifický přístup postkomunistické historiografie
 - metodologicky a časově náročný výzkum
- Aktuální výzkum:
 - EH zemědělské a kulturní krajiny, historická klimatologie, historický land use, studium starých map, ochrana přírody

Environmentální historie ve světě

- Ohniska rozvoje EH ve světě:
 - Japonsko, Čína, Austrálie, Nový Zéland, Brazílie, JAR
- Konference ICHS Sydney 2005 – EH celosvětově přijata jako vědecký obor

Současná koncepce environmentální historie

- Biocentrismus/Ekocentrismus:
 - člověk jako součást přírody, ne její vládce
 - příroda neexistuje proto, aby ji člověk drancoval
 - zásahy do přírody škodí lidstvo samo sobě
 - směr prosazován současnou 2. generací amerických historiků

Antropogenní faktory ovlivňující proměnu prostředí

1. Populační tlak na půdu (území)
2. Hospodářství a jeho cyklus
3. Technologie a jeho inovace
4. Sociální struktura a sociální vztahy ovlivňující využívání a ochranu přírodních zdrojů
5. Lidské myšlení a postoje přispívající ke změně vztahu – lidská společnost - životní prostředí

Mezinárodní společnosti

- American Society for Environmental History (ASEH, 1977)
 - přes 1000 členů <https://aseh.net/>
 - podpora a výuka EH, spolupráce s dalšími disciplínami i na globální úrovni, dialog mezi přírodními a humánními vědami
- European Society for Environmental History (ESEH, 1989/2001)
 - cca 400 členů <http://eseh.org/>
 - srovnávací výzkum EH v Evropě, výuka EH na VŠ, komunikace a spolupráce mezi badateli
 - konference otevřená všem badatelům se zájmem o vztah člověk-příroda

Mezinárodní společnosti

- International Consortium of Environmental History Organizations (ICEHO) <http://www.iceho.org/>
 - cca 30 členů (ASEH, ESEH, Forest History Society)
 - podpora svým členům, pořádání kongresů, podpora v komunikaci mezi členy, důraz na výuku EH, propagace EH veřejnosti

Časopisy a zdroje dat

- Journal of Forest History (1959) <https://www.jstor.org/journal/jforesthistor>
 - nejstarší časopis o EH
 - časopis JFH a ASEH
- Environmental history (1990) <https://environmentalhistory.net/>
 - časopis ASEH
- Environment and History (1995) <http://www.whpress.co.uk/EH.html>
 - časopis ESEH

Časopisy a zdroje dat

- Klaudyán (2000) <http://www.klaudyan.cz/>
- Hospodářské dějiny (1978) <http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/hospodarske-dejiny.ep/>
- Český časopis historický (1895) <http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/cesky-casopis-historicky.ep/>
- LUCC Czechia <https://www.lucccz.cz/o-centru>
- - výzkumné centrum zaměřené na historické využívání krajiny
- EnviWiki https://www.enviwiki.cz/wiki/Hlavn%C3%AD_strana
 - platforma věnující se ŽP a udržitelnému zdroji
- The Environment & Society Portal <http://www.environmentandsociety.org/>
- EH Resources <https://www.eh-resources.org/>

Hlavní představitelé

- Donald Worster (University of Kansas)
- Christian Pfister, Christian Rohr (University of Bern)
- Leoš Jeleček, Pavel Chromý, Ivan Bičík (UK Praha)
- Eva Semotanová (Historický ústav AV ČR)
- Rudolf Brázdil (MU Brno)
- Péter Szabó (Botanický ústav AV ČR)

Děkuji za pozornost